

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydınlar: Kurucu İdeolojinin Seçkinleri

Evren ALTINKAŞ

Dokuz Eylül Üniversitesi

ALTINKAŞ, Evren, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydınlar: Kurucu İdeolojinin Seçkinleri. CTAD, Yıl 7, Sayı 14 (Güz 2011), 114-132.

Bu çalışmada Cumhuriyet dönemi aydınlarının Kemalizm ekseninde ortaya koydukları toplumsal inşa çabaları, yeni devletin yeni ideolojisinin şekillenmesindeki fonksiyonları incelenmiştir. Kadrocular başta olmak üzere, çeşitli aydın gruplarının ortaya koyduğu farklı önerilerin irdelendiği çalışmada, ayrıca Cumhuriyet dönemi aydınlarının Batılılaşma düsturundan hareketle Kemalizm'e ve rejime bakışları analiz edilmiştir. Yine, Kemalist düşüncenin yayılmasında etkili unsuru olan basın ve Halkevleri gibi kurumlar da irdelenmiştir. Genel olarak bakıldığında Cumhuriyet'in ilk dönem aydınları pozitivismin etkisiyle toplumu yeniden şekillendirme misyonunu hayata geçiren bir grup olarak tanımlanabilir.

Anahtar Sözcükler: Aydınlar, Cumhuriyet, Kemalizm, Batılılaşma, Pozitivism.

ALTINKAŞ, Evren, Intellectuals In the Early Republican Era: Elites Of the Founding Ideology. CTAD, Year 7, Issue 14 (Fall 2011), 114-132.

In this study, efforts of social construction by Republican intellectuals and their functions on shapening of the new state's new ideology have been examined. Focusing on the intellectuals with an emphasis on the Kadro Movement, view of Republican intellectuals on Kemalism with a pace from Westernization principle and different suggestions of various intellectual groups' have been analysed. Also, role of the media and People's Houses on the dissemination of Kemalist ideology has been reviewed. With a general perspective, we can define intellectuals of the early Republican era as a group which vitalized the mission of restructuring society under the influence of Positivism.

Keywords: intellectuals, Turkey, Kemalism, westernization, positivism

Giriş

Cumhuriyeti kuran kuşakların ve bu dönemin aydınlarının eğitim süreçlerinde ve buna bağlı olarak dünyaya bakışlarında en etkili olan düşünce, kuşkusuz pozitivistti. Çağdaş dünyayı nesnel olarak kavrayabilen, bilimsel yöntemler çerçevesinde çözümler üreten eğitilmiş insanların toplumu önderliğini yapmaları ve yönetimde söz sahibi olmaları pozitivistin doğal sonucu olarak kabul edilmiştir. Pozitivistin en önemli unsuru olan değişim, Türk aydınları üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Değişim fikrinin etkisiyle Cumhuriyet'in hedefleri de şekillenmişti. Ekonomide süratle kalkınma, pozitif bilimin ve teknolojinin hızlı transferini gerçekleştirme ve böylece Batı'yı yakalama gibi hedefler, dönemin iktidarını ve aydınlarını biçimlendiren temel unsurlar haline geldi.¹ Önceliğin sanayileşme ve toplumun kültür anlamında modernleştirilmesine verilmesi, demokrasinin toplumun hazırlık düzeyine göre izin verilebilecek sınırlı bir hedef haline geldi.² Yeni rejim, halkın genel eğilimi sonucu değil, devrimci bir kadronun gayretleriyle gerçekleşmişti. Toplum, Cumhuriyetin getirdiği ulusal egemenlik düşüncesinin çok uzağındaydı.³ Öte yandan Cumhuriyetin ve modernleşmenin gereği, çoğu bürokrat kökenli olan aydınlar tarafından daha iyi anlaşılıyordu. Jakoben bir eğilim sergilediği iddia edilen Kemalist düsturun, özellikle 1930 sonrası "radikal Kemalizm" in, Osmanlı modernleşme çabalarının aksine, halktan kopuk değil, tersine halka yönelik bir anlayış sergilemesi, Cumhuriyet dönemi aydınlarına yüklenen misyonu anlamamız açısından önemlidir.⁴ Bu açıdan bakıldığında, Kemalizm'in halkı sosyal, ekonomik ve kültürel alanlara katılmak için teşvik etme biçimleri arasında sayabileceğimiz gazeteler, dergiler, eğitim kurumları ve diğer sosyal mekânlarda aydınların etkisini net bir biçimde görebiliriz.

Türkiye, devrimler sistemi içinde Batılılaşma hareketini Cumhuriyetle birlikte hızla geliştirmeye yöneldi. Bunun için özel bir bürokrasi tarifi getirildi ve aydınlar da bu tarifleri simgelenen yapıya dönüştürdü. Bilim ve teknolojiyi elinde bulunduran evrensel kültüre yönelindi ve ulusal kültüre gereken önem verilmedi.⁵ Cumhuriyet'in beraberinde getirdiği düşünce dünyasına baktığımızda, hâkim olan düşüncenin Atatürk ilke ve inkılapları çerçevesinde çizilen toplumsal projenin Kemalist düşünürler tarafından Aydınlanma'nın

¹ İsmail Doğan, "Türkiye'de Tek Partili Dönemde Sivil Toplum", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt 9, 2007, s. 2.

² Mithat Baydur, "Demokrasi ve Modernleşme Sürecinde Devletin Sivil Topluma Baskın Gelmesi ve Kemalizm", *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 18, 1997, s. 198.

³ Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 19.

⁴ Nazım İrem, "Jakobenizm-Cumhuriyetçilik Açmazında Kemalist Radikalizm", *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, 2004, s. 15.

⁵ Yılmaz Karakoyunlu, "Aydın Geleneğimizin Oluşumu ve Cumhuriyet Aydınları", *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, 1995, s. 18.

kendisi olarak sunulduğunu görürüz.⁶ Osmanlı döneminde aydından ya da ulemadan beklenen hizmetle, Cumhuriyet döneminde Cumhuriyet aydınından beklenen işlev, nitelik olarak aynı; içerik olarak farklıdır. Cumhuriyet aydını ilerleme ve değişime inanan, bunun için çabalayan ve halkı eğiten bir işleve sahiptir.

Cumhuriyet Aydınlarının Genel Özellikleri ve Batılılaşma

Cumhuriyet aydınları ile ilgili önemli bir nokta, neredeyse tümünün Osmanlı'nın dağıldığı dönemde yetişmiş olmaları ve Osmanlıca eğitim almalarıdır.⁷ Devletin kendi aydınını yarattığı bir dönem olarak nitelendirebileceğimiz Cumhuriyet'in ilk yıllarına baktığımızda; aslında bu durumun tüm yeni kurulan devletlerde yaşandığı gerçeğini göz ardı etmememiz gerekir. Batılı anlamda sınıfların eşit oranda gelişmemiş olması, Cumhuriyet'in kuruluşunda bürokrat aydınların oynadıkları rolü ön plana çıkarmıştır. Himmet Hülür ve Anzavur Demirpolat, Cumhuriyet döneminde aydının rolünü birkaç temel noktayı ele alarak anlayabileceğimizi iddia ederler.⁸ Bunlardan birincisi, çağdaş Cumhuriyetin ideolojik temellerinin belirlenmesinde, Osmanlı'nın son dönemindeki Türkçü ve Batıcı aydının katkısının önemidir. İkinci bir nokta, İslami geleneğin, çağdaş Cumhuriyet rejimi içinde kendine yer edinemeyerek İslamcı söylemin suskun kalmasıdır.⁹ Bir diğer önemli nokta ise, Osmanlı'nın son döneminde aydınlar arasında yaygınlaşan seçkinciliğin, Cumhuriyet dönemi aydınlarına da aynı şekilde intikal etmiş olmasıdır. Cumhuriyet aydını, Osmanlı döneminin ilim adamı olan ulemanın yerini tam anlamıyla almış; ancak, Osmanlı aydınında da sıklıkla görülen bir sorun olarak, ulemanın kültürü Batı'ya karşı koruma çabasının tam aksine, kültürü ve toplumu Batılılaştırmaya yönelik bir çaba sarf etmiştir. Burada vurgulanması gereken, çağdaşlaşma çabalarının Osmanlı aydınları tarafından, hatta bizzat devletin kendisince başlatıldığı ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte, eskinin ve eski olanın yerine yeninin zaferinin ilan edilmiş olduğudur.¹⁰

Batılılaşma, Cumhuriyet'le toplumsal alanın her safhasında görünür olmuş, muhalif tavırların ortaya çıkması etkin tedbirlerle önlenmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet idaresi kendini saltanattan ayırıştırırken toplumsal alanı daha yakın ve daha etkili bir kontrole belirlemeyi hedeflemiştir. Cumhuriyet, saltanat-

⁶ Hasan Hüseyin Akkaş, "Türk Modernleşme Tarihinde Muhafazakâr Siyasi Düşünce", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, 2001, s. 34.

⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 290.

⁸ Himmet Hülür ve Anzavur Demirpolat, "Seçkincilik, Aydın Kimliği ve Süreklilik", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:5, 1999, s. 368.

⁹ Hülür ve Demirpolat, *a.g.m.*, s. 369.

¹⁰ Hülür ve Demirpolat, *a.g.m.*, s. 382.

toplum ayrışmasına muhalefet ederken, toplumsal alanın nasıl kullanılacağını belirlemede topluma yabancı olabilecek tavır alışları bir anlamda zorunlu hale getirmekte tereddüt etmemiştir.¹¹ Cumhuriyet döneminde siyasi ve sosyal alanı belirlemede de etkili olan merkez siyasi/askeri yapıdır. Çalışma ve eğlence hayatını da askeri bürokrasi belirlemektedir. Bu gelişme kurumsal mekânlarda olduğu gibi, sosyal hayatta kurulan birçok yeni mekânda da askerlerin, değişimin simgesel gücü olarak kabul edilmesi sürecini hızlandırmıştır. Cumhuriyet modernleşmesi Avrupa karşısında güçlü ve batılı bir toplum görüntüsüyle ayakta durabilmek için, farklılık arz edecek kesimleri de (asker, memur, esnaf, öğretmen) aynı Batılılaşma programı çerçevesinde toplamaya çalışmıştır. Bu da, adab-ı muaşeretin siyasi toplumsal elitlere göre şekillenmesine imkân tanımıştır. Osmanlı modernleşmesinde üst ve orta tabakayla sınırlı kalan Batılılaşma, Cumhuriyet modernleşmesinde elit zümreler vasıtasıyla toplumsal yaşantıya geçirilmiştir. Bunun askerler, bürokratlar, öğretmenler, tacirler aracılığıyla toplumsal alanda yaygınlaştırılması hedeflenmiştir.¹² Bu dönemde ticaret erbabının batılı normlara sahip kapitalist bireyler olarak yeniden tanımlanması ve dolayısıyla bir burjuva sınıfının ortaya çıkması için, bizzat siyasi otorite tarafından ciddi çalışmalar yapılmıştır. Böylece, batılılaşmaya ait ticari normlara sahip yeni Türk tüccarlar yetişmiştir. Siyasi yapı tarafından Batı eğilimlerine göre yeniden tanımlanan ve kurulan kamusal alan, özellikle çalışma hayatında, kurumlarda bulunan kadın ve erkeğin dış görünüşüne bile müdahale etmiştir.¹³

Atatürk döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nde Batılılaşma, ülkeyi çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmak gibi bir dinamik ideal haline getirilmiştir.¹⁴ Peyami Safa'nın Batılılaşma ile ilgili düşünceleri, Cumhuriyet'in ilk dönemi aydınlarının bu olguya bakışları konusunda da bize önemli ipuçları vermektedir:

Garb mevhumu, Balkan Harbinde olduğu gibi Kurtuluş Harbi sıralarında da tehlikeli bir macera geçiriyordu. Garb medeniyetiyle, garb emperyalizmini gene birbirine karıştırmaya başlamıştık. Garb emperyalizmine karşı kinimizi garb medeniyetine de çevirdik. Kurtuluş edebiyatımızda bu medeniyet «tek dışı kalmış canavar» halinde de görünür. Fakat bu garb kini Lozan sulhu yapıp da Avrupa devletleriyle normal münasebete girdiğimiz günden sonra kaybolmuştu. Osmanlı Türkcülüğünü de, Osmanlı Garpcılığını da kangren olmuş taraflarını kesip atmak şartıyla yaşatmak kabil değildi. Bu kangren olmuş taraf, her ikisinin de Osmanlılık sıfatıdır. Atatürk bu büyük ameliyatı yaptı... Böyle bir milletin siyasi istiklalini Avrupa devletlerine kabul ettirdikten sonra içeride yapılacak tek ve büyük bir iş vardı: Garb metodunu, yeniçağ Avrupası'nın tekniğini yıkılmış bir imparatorluğun, zaruri kaldığı endişelerden hiçbiriyile sakatlamadan, şeriat ve saltanat

¹¹ Nevin Meriç, *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000, s. 58.

¹² Meriç, *a.g.e.*, s. 59.

¹³ Meriç, *a.g.e.*, s. 60.

¹⁴ Mesut Erşan, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 3, 2006, s. 44.

korkusundan temizlenmiş bir bütünlükle, yekpare ve tastamam bir inkılâp hareketi halinde memlekete sokmak.¹⁵

Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal'in Batılılaşma fikri çerçevesinde en çok önem verdiği aydın Ziya Gökalp olmuştur. Gökalp 1922'de *Yeni Gün* gazetesindeki makalelerinde Batı medeniyetini kabule mecbur olduğumuzu belirterek şöyle diyordu:

Kabul etmediğimiz takdirde Garp devletlerinin esiri olacağız. Garp Medeniyetine bâkim olmak yabut garp devletlerine mahkûm olmak, bu iki şaktan birini kabul mecburiyetindeyiz. Bugün artık şu hakikat anlaşılmalıdır: Avrupa'ya karşı hüriyetimizi ve istiklalimizi müdafaa edebilmek için Avrupa Medeniyetini iğtinam etmemiz lazımdır. Avrupa medeniyeti müspet ilimlerden ve sınaî tekniklerden, içtimâî teşkilatlardan ibarettir.¹⁶

Mustafa Kemal, Gökalp'ın bu fikirlerine aynen katılmakla kalmamış, Türkiye Cumhuriyeti'nin önündeki tek yolun sadece ve sadece Batılılaşma olduğunu da çeşitli defalar dile getirmiştir. Gökalp'ın Türk sosyolojisinin değil ama Türk milliyetçiliğinin babası olduğunu dile getiren Murat Belge, Gökalp'ın sentezciliğinin Mustafa Kemal'i ne derecede etkilediğinin iyi anlaşılmasının Cumhuriyet dönemi aydınını anlamak için çok faydalı olacağını söyler. Atatürk milliyetçiliğinin temelinde ırktan ziyade kültürel milliyetçiliğin olması, bire bir Ziya Gökalp'ın fikridir.¹⁷ Gökalp'ın korporatizmiyle Mustafa Kemal'in "*Sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitleyiz*" cümlesi; yine Mustafa Kemal'in "*Hayatta en hakiki mürşit ilimdir*" cümlesinin Ziya Gökalp'ın şiddetli bir savunucusu olduğu pozitivist bir övgü olması gibi örneklerle bu etkileşim gösterilebilir.¹⁸

Ancak, Mustafa Kemal'in zihin dünyasındaki en belirleyici özelliği, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ilkelerini ve düşünce yapısını, belirli bir ideolojinin dar kalıpları içine sıkıştırmamış olmasıdır. Halkçılık ilkesine büyük önem veren Mustafa Kemal, ulusun önüne hedef olarak sürekli ilerlemeyi koymuştur. Bu hedefe ulaşmak için de yönetimde aydınların öncü rolünün kabul edilmesi ve aydınların halka yönelmesi ve halkla bütünleşmesinin bir gereklilik olarak kabul edilmesi gerekiyordu.¹⁹ Yine, Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'in ilanından 7 ay önce Konya'daki Türk Ocağı'nda yaptığı bir konuşmasında aydınlarla yol göstermek için kullandığı "*sınıf-ı münevver telkinle, irşatla kitle-i ekseriyeti kendi maksadına göre iknaya muvaffak olamayınca, başka vasıtalara tevessül*

¹⁵ Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1996, s. 53-54.

¹⁶ Erşan, *a.g.m.*, s. 41.

¹⁷ Şahin Gürsoy ve İhsan Çapcıoğlu, "Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 47, Sayı: 2, 2006, s. 91.

¹⁸ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, 2005, s. 372.

¹⁹ Nur Betül Çelik, "Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 77.

eder. *Halka tabakküm ve tecebbüre başlar, halkı istibdatta bulundurmaya kalkar*²⁰ ifadeleri oldukça önemlidir. Mustafa Kemal aydınları, sıradan halkı kendi doğrularına inandırmaya çalışmaktadır.

Geniş bir toplumsal siyasal programa ihtiyaç duyan rejimin Reşit Galip ve Afet İnan gibi oluşturulmuş aydınlara/ideologlara ihtiyacı olduğunu söyleyen Arslan²¹; Cumhuriyet'in 1930'lardaki kitlesel-politik-ideolojik şekillenmesinde derinlikli olmayan, tarihsel arka planı çok yeterli bulunmayan, Atatürk kültürüne çok bağımlı aydın ve ideologların büyük etkisi bulunduğunu iddia eder. Yine, 1930'lu yıllarda Cumhuriyet ideallerine bağlanmış olan yazarlar, öncü aydının meseleleriyle birlikte Osmanlı'dan miras kalan feodal yapılara ve kendi koordinatlarına göre tanımladıkları gericiliğe/yobazlığa karşı aydınlanma seferberliği üzerine yoğunlaşmışlardı. Bu dönem yazarlarında görülen en büyük eksiklik, toplumcu gerçekçilikten ve halkın sorunlarından uzak bir tutum içinde olmalarıydı. Ankara'da toplanan bu yeni kuşağın yanı sıra, eski diyebileceğimiz ve İstanbul'da yaşayan, eserlerini eskiye özlemle sunan, rejimin bazı noktalarına kinik bir tavırla yaklaşan bir kuşaktan daha bahsedebiliriz. Mehmet Rauf, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halit Ziya Uşaklıgil, Ahmet Rasim, Abdülhak Şinasi Hisar gibi yazarları arasında sayabileceğimiz bu kuşağın Cumhuriyet döneminde yazdıkları eserler, genelde İstanbul'un eski ve yeni gündelik yaşamına dair olmuştur.²²

Kemalist Aydınlar, Halkevleri ve Adnan Adıvar

Yunus Nadi, genç Cumhuriyet'in adıyla 1924'te yayınlamaya başladığı Cumhuriyet gazetesi ile dönemin Kemalist aydınları arasında, basın gücü ile farklılık yaratanların arasında gelir. Ankara'da değil fakat rejime muhalif yaklaşan grupların yoğun olduğu İstanbul'da yayınlanmaya başlaması, Cumhuriyet gazetesinin ideoloji yayma işlevini göstermesi açısından önemlidir.²³ Gazetenin ilk sayısında Yunus Nadi şöyle demiştir: "*Cumhuriyet Türkiye'de büyük kavgalarla elde edilmiş bir sonuçtur. Biz elde edilen bu amaç uğruna fülen çalışmış insanlarız. Memlekette bu muzaffer ve galip fikrin çok kuvvetli taraftarları vardır. Cumhuriyet memlekete mal olmuş bir fikirdir. Biz onun temsilcileri ve koruyucusuyuz.*"²⁴

Bu dönemin önemli aydınlarından biri Falih Rıfkı Atay'dır. Falih Rıfkı, Mustafa Kemal'in isteğiyle 1923 yılında *Yeni Mecmua*'yı yeniden yayınlamaya

²⁰ Azra Erhat, *Osmanlı Münevverinden Türk Aydınına*, Can Yayınları, 2003, İstanbul, s. 47.

²¹ Cumhur Arslan, "Halil Nimetullah Öztürk", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 203.

²² Ömer Türkeş, "Güdükl Bir Edebiyat Kanonu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 447.

²³ Bağış Erten ve Görkem Doğan, "Cumhuriyet'in Cumhuriyeti: Cumhuriyet Gazetesi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 501.

²⁴ Erten ve Doğan, *a.g.e.*, s. 503.

başladı. Dergi kadrosunda Hamdullah Suphi Tanrıöver, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Necmettin Sadık Sadak ve Ahmet Ağaoğlu da vardı. Falih Rıfki, Milliyet ve Ulus gibi pek çok gazetede başyazarlık yaptı. “*Biz ne komünistiz ne de faşistiz; biz Kemalist’iz*” diyen Falih Rıfki, Kemalizm’i bir ideoloji olarak değerlendirmekte; ancak bu ideolojinin diğerlerinin aksine halen bitmemiş, kıvıldağan, oynak bir ideoloji olduğunu vurgulamaktaydı. Ona göre bu bitmemişlik, Kemalizm için bir tehlike arz ediyordu.²⁵ Bu nedenle, Kemalizm bir an önce sistemleştirilmelidir diyen Atay, aksi halde bu ideolojinin her tarafa çekilebilir bir hale bürünmesinden korkuyordu. Ona göre Türkiye’ye özgü bir ideoloji olan Kemalizm, ülkenin koşulları gereği faydacı olmak durumunda kalmıştır.²⁶ 1930’lu yıllarda eser veren tüm Türk aydınları gibi, Atay’da da komünizm ve faşizm gibi totaliter rejimlerin bazı uygulamalarından etkilenme emareleri görülmektedir. Güçlü bir devletin gerekliliği, hatta parlamenter demokrasinin kötü olduğu gibi ifadelerin geçtiği bazı makaleleri olan Atay, İtalya’daki korporatist modelin Türkiye’de uygulanması gerektiğini bile savunmuştur.²⁷ “*Kemalist, garpçı, laik ve cumhuriyetçi milliyetperver demektir. Kemalizm, Türk milliyetperverliğini garpçılık, laisizm ve cumhuriyetçilikle tezat teşkil eden maddi ve manevi müesseselerden, adet ve ananelerden tasfiye etmektedir*” diyen Atay’ın bu ifadesi bize Kemalizm’e bakış açısı konusunda bir fikir vermektedir. Falih Rıfki Atay’ın aydınların misyonu hakkındaki görüşleri de, döneme hâkim olan genel düşünce yapısının tezahürüdür:

*Türkiye davasından, Türkiye’nin baştanbaşa, topyekûn, halkı ile toprağı ile köyü ve şehri ile kafası ve gönü ile yeniden yaradılışı davasından, bu memlekette herhangi bir fikir adamının, yalnız kendini ve başkalarını boşlandırır işler arttırabileceğine inanmıyorum. Türkiye davası ile sorun yaşayan hiçbir kimsenin ve mesleğin, hizmetini değil şerefini de anlamıyorum. Davanın sıcak beyecanından kurtulan, keyif için sanat, eğlence için yazı, hatta tubaflık için mişab yapabilenlere şaşarım.*²⁸

Mahmut Esat Bozkurt da Cumhuriyet’in kurucu döneminin önemli aydınlarından biridir. Kendisini İttihat ve Terakki’nin “sol cenah”ına yakın gören Bozkurt; hukukçu kimliğiyle 1924-1930 arası Türk Hukuk Devrimi’ni gerçekleştiren kişidir.²⁹ Türk ihtilalinin en önemli unsurunun köylüler olduğunu söyleyen Bozkurt’a göre, devletçilik devlet sosyalizmi demektir. Bozkurt, bu sistemi şöyle tanımlar: “*Bu sistem özel mülkiyeti tanıyan, fakat insanın insan tarafından sömürülmesini önlemek ve millî kalkınmayı başarmak için devlete ekonomik işlerde kontrol*

²⁵ Hande Özkan, “Falih Rıfki Atay”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 66.

²⁶ Özkan, *a.g.e.*, s. 67.

²⁷ Özkan, *a.g.e.*, s. 69.

²⁸ Türkes, *a.g.e.*, s. 427.

²⁹ Hakkı Uyar, “Mahmut Esat Bozkurt”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 214.

ve teşebbüs hak ve yetkilerini kabul eden bir sistemdir.”³⁰ 1924 yılında yazdığı *Türk İhtilali'nin Düsturları* adlı yazıları, Türk Devrimi'ni teorileştirmeye yönelik ilk girişimdir.

Afet İnan, Cumhuriyet'in ilk döneminde yetişmiş önemli bir tarihçi ve Cumhuriyet aydınıdır. İnan, erken dönem Cumhuriyet'in misyoner sosyal bilimcilerinin tipik örneğidir. Dönemin milliyetçi tarih yazımının baş eseri olan *Türk Tarihinin Ana Hatları'nı* kaleme alan İnan, 1930 yılında yayınladığı *Medeni Bilgiler* isimli eseriyle de resmi ideolojinin aydını olduğunu açık açık belirtmiştir. *Medeni Bilgiler*'de en çok önem verdiği kavram devlettir. İnan'a göre genel irade toplumdaki tek tek bireylerin toplamından daha başka ve yüksek bir kavramdır.³¹ Devlet milli çıkar peşinde şefkatli ve çok yoksul olanı çok zengin karşısında koruyan bir aygıt olarak milli dayanışma duygularını güçlendirir.

Dönemin önemli aydınlarından Necmettin Sadık Sadak, sosyoloji alanındaki çalışmalarının neredeyse tümünde Kemalist doktrini pekiştirici ifadeler kullanmıştır. Hakkı Uyar'a göre Kemalizmin ideolojileştirilmesi çabalarına, resmi sosyolojinin yazıcısı ve öğretmeni olarak katkılarda bulunan Sadak; Comte, Durkheim ve Gökalp'ı referans almıştır.³² Dönemin bir diğer önemli aydını da Halil Nimetullah Öztürk'tür. Radikal-pozitivist ve anti Osmanlıcı olarak eserler veren Öztürk, 1928 yılında yayınladığı “İnkılâbın Felsefesi” adlı eserinde Türk inkılâbının Osmanlılıktan tamamen sıyrılması gerektiğini savunmuştur.³³ İnkılâbın felsefesini “Osmanlı Cumhuriyeti'nden Türk Cumhuriyeti'ne Geçiş” olarak sistemleştiren Öztürk; yeni devletin siyasal ve toplumsal yapısının Gökalp'ın dediği gibi “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” değil fakat “Türkleşmek, Laikleşmek, Çağdaşlaşmak” olduğunu savunur. Öztürk'e göre Türk devriminin amacı “ulusal varlığı kendi ulusal olmayan kuralları, gelenekleri içinde boğmakta olan Osmanlılığı atmak, Türklüğü bulmaktır; çünkü inkılâbın bize bırakmayı icap ettirdiği hayat eski Osmanlı hayatı, bizi edinmeye zaruri kıldığı hayat da içine girdiğimiz Türk hayatıdır.”³⁴ Öztürk, dinin eleştirilmesi ve seküler bireylerin yetiştirilmesinin Cumhuriyet reformlarının esas içeriğini oluşturduğunu ifade etmiştir. Ona göre artık İslamcılık çağı geçmiş, Türk milleti modern ulus-devlet aşamasına gelmiş ve Türkçülük tek tutunacak yol olarak belirlenmiştir. Osmanlı'nın şeriat ile yönetilen yabancı bir dine dayandığını belirten Öztürk, yeni devletin dine tanıdığı alanı bireysel vicdanlarla sınırlı

³⁰ Uyar, *a.g.e.*, s. 217.

³¹ Özgür Sevgi Göral, “Afet İnan”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 223.

³² Hakkı Uyar, “Necmettin Sadık Sadak”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 103.

³³ Arslan, *a.g.e.*, s. 202.

³⁴ Arslan, *a.g.e.*, s. 203.

tutmaya çalışırken pozitivist teorinin, hem mühendislik hem de jakoben geleneğin izlerini taşır.

1930'ların sonu ve 1940'ların başında hümanist politikaların izlenmesinde başrolü kuşkusuz Hasan Ali Yücel oynamıştır. “*Dünya Edebiyatından Tercüme*ler” dizisinin yayının başlatan Hasan Ali Yücel, bununla ilgili bir konuşmasında temel hedefin Türkiye Cumhuriyeti'nin Batılı kimliğinin Batı tarafından anlaşılabilmesi olduğunu söylemiştir.³⁵ Koçak'a göre, bu seri kapsamında çevrilen eserlerin ve oluşturulan kanonun nesnel işlevi, inkılapları benimseyen Türk aydınınının hem kendini Batılı/evrensel hissetmesini hem de Batı'daki gelişmelerden etkilenip, habersiz kalmamasını sağlamaktı.³⁶ Diğer bir deyişle, Tercüme dizisinin Batı'ya açılan penceresi daha çok bir ayna işlevi görüyordu. İnkılâpçı Türk aydını orada kendi rahatlatıcı Batı imgesini ve kendi Batılılaşmışlığını görüyordu.

Kemalist rejimin kendisini topluma anlatabilmek için kullandığı “edebiyat kanonu oluşturma” çabası kayda değer bir entelektüel aktiviteyi de beraberinde getirmiştir.³⁷ Ahmet Kutsi Tecer, Behçet Kemal Çağlar gibi aydınların eserlerinin yanı sıra, Reşat Nuri Güntekin'in neredeyse tüm romanları, Kemalist reformların ve özellikle de laikliğin savunusunu yapan eserlerdir.³⁸ Pek çok yazar ve edebiyatçı da, kanonlaştırmanın tamamlayıcı bir unsuru olarak CHP'den milletvekili seçilmişlerdir. Hamdullah Suphi, Ziya Gökalp, Falih Rıfkı Atay, Yakup Kadri, Memduh Şevket Esenal, Mehmet Emin Yurdakul, Hüseyin Rahmi Gürpınar bu isimlerden bazılarıdır. Görülüyor ki, Cumhuriyet'in kuruluş ve yayılışında asli görevi yerine getirmekle görevlendirilmiş aydınlar, bu işlevlerini daha kolay ve rahat bir şekilde yerine getirebilsinler diye milletvekili yapılarak siyasi alanda da kendilerine yetkiler verilmekteydi. Bu durum bize, Osmanlı aydınından beri süregelen devletle iç içe olma açısından, Cumhuriyet aydınınının da benzer nitelikler taşıdığını; ancak artık Osmanlılık ya da İslamcılık gibi çözümlerin peşinde koşmak yerine, Kemalizm'in tek çözüm yolu olarak görüldüğünü göstermektedir.

Kemalizm'in bir ideoloji olarak topluma yayılması için önemli bir işlevi de Halkevleri yerine getirmekteydi. Türk Ocakları'nın, CHP'nin gözünde, kendi aydını dışında entelektüel bir buluşma yeri olması ve iktidara alternatif görüşler üretme potansiyeli, hatta İttihat ve Terakki'nin bir mirası olarak görülmesi gibi nedenlerle kapatılmasının akabinde açılan Halkevleri, Kemalist doktrinini

³⁵ Orhan Koçak, “1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 395.

³⁶ Koçak, *a.g.e.*, s. 397.

³⁷ Selçuk Çıkla, “Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl:4, Sayı: 13-14, 2007, s. 54.

³⁸ Çıkla, *a.g.m.*, s. 57-58.

işlendiği bir eğitim merkezi olarak da değerlendirilebilir.³⁹ Cumhuriyetçi asker, aydın ve bürokratlardan oluşan seçkinlerin alışık olduğu Batılı yaşam kalıplarının Anadolu'ya ve halka taşındığı mekânlar olan Halkevleri; yayınladıkları dergiler, düzenledikleri konferanslar ile partinin himayesindeki kamusal alanın genişleyip tüm ülkeye yayılmasını sağlamışlardır.⁴⁰ Halkevlerinin en önemli işlevlerinden biri, Mustafa Kemal'in aydınların görevi hakkında 1923'te söylediği gibi, telkin ve terbiye yoluyla devrimlerin ve yeniliklerin halka benimsetilmesi olmuştur. Halka açık kitap okumalarının yapılması, halkın kullanımı için geniş ölçekli kitap alımlarıyla kütüphaneler kurulması gibi örnekleriyle Halkevleri, 1750'li yıllarda Fransız kamusal alanının oluşmasıyla büyük benzerlikler gösteren bir kamusal alan oluşturma ve bu kamuya hitap etme işlevlerini yerine getirir. Aydınların halkı ve halkın da birbirini tanımasını hedefleyen köy gezileri, köylüleri çağdaş sanatla ve diğer kurumlarla tanıştırmak gibi işlevlerinin yanı sıra Halkevleri, imtiyazsız ve sınıfsız kaynaşmış bir "halk-millet" bütünleşmesini sağlama görevini de yerine getirme amacına hizmet etmektedir.⁴¹

Halkevleri, 1932 yılında kurulduktan hemen sonra, 1933 yılında *Ülkü Dergisi*'ni çıkarmaya başlamıştır. Derginin amacını ve içeriğini anlatan "*Ülkü Neden Çıkıyor?*" başlıklı yazısında Recep Peker şöyle der: "...*cemiyetin kanındaki inkılap unsurlarını ısıtmak, ileri adımlarını sıkılaştırmak için...Milli dile, milli tarihe, milli sanatlara ve kültüre hizmet için...çıkıyor*".⁴² Derginin en önemli politikası, her Türk'ün bir aydın olduğunun savunulması ve derginin esas işlevinin de tüm münevverler arasında bir iletişim zemini oluşturabilmek olarak tanımlanıyordu. Dergide, 350'ye yakın yazar dünya ve Türkiye'deki gelişmelere bağlı olarak, kendi görüşlerini yansıtan yazılar kaleme almışlardır.

Adnan Adıvar, muhalif bir tutum takınmış olmasına rağmen, Cumhuriyet'in getirdiği değişiklikler konusunda olumsuz düşünceler belirtmemiştir. Temelde, ülkedeki değişim eğilimine ve değişikliklerin yapılış biçimine karşı çıkmıştır.⁴³ Gericiler ile yenilik yapma eğilimini benimseyenler dışında kalan üçüncü bir aydın grubunun içinde yer aldığı söyleyebileceğimiz Adıvar, Türkiye'nin sosyal ve kültürel sorunlarının liberal yoldan halledilebileceğine inanmıştır. 1940 yılında yayınladığı *Osmanlı Türklerinde İlim* isimli eseri, Osmanlı toplumunda sosyal bilimler dışındaki gelişmeleri anlatan ve dönemi açısından büyük öneme sahip

³⁹ Bahattin Demirtaş ve Kadir Ulusoy, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İki Önemli Kültür Politikası: Halk Evleri ve Millet Mektepleri", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Reşad Genç Özel Sayısı, Cilt: 29*, 2009, s. 1194.

⁴⁰ Neşe G. Yeşilkaya, "Halkevleri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 114.

⁴¹ Yeşilkaya, *a.g.e.*, s. 117.

⁴² Yeşilkaya, *a.g.e.*, s. 119.

⁴³ Kurtuluş Kayalı, "A. Adnan Adıvar", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, İletişim Yayınları, 2002, s. 36.

bir eserdir. Bir aydın olarak İslam Ansiklopedisi'nin editörlüğünü yapmış olmak ve yabancı eserlerin tercümesi faaliyetlerinde bulunmak gibi önemli işlevleri olmuştur. Kendi deyişiyle “hakikat savunucusu” olarak kendini tanımlayan Adıvar; “*Hakikat arayıcılığının ilk şartlarından biri, hakikat yolcusunun sağdan, soldan kendisine gösterilen meşalelerin ışığına kapılmayarak, bazen sağda, bazen solda parlayan aydınlıklarla gözleri kamaşmayarak hakikati kendi gözüyle ne tarafta görüyorsa o tarafa tevcih edebilecek kadar fikir istiklaline ve teşebbüs kudretine sahip olmasıdır*” demiştir.⁴⁴

Kadrocular

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, dönemin önemli düşünürlerinden biridir. 1929 yılında İkdam Gazetesi'nde çıkan “Gençliğe Üçüncü Hitabım” başlıklı yazısında şöyle demiştir: “*Bu millet için hürriyetten daha aziz, daha mukaddes meşhurlar ve kıymetler olduğuna kail bulunuyorum. Bizim hürriyetimizin üstünde milletin bağımsızlığı var, bu bağımsızlığın ise ancak sıkı bir inzibattan doğduğuna şüphe yoktur. (...) Hürriyet bir gaye değil, bir vasıfadır.*”⁴⁵ Talay'a göre, Yakup Kadri her zaman bireyin önemini anlatan model entelektüel figürü olarak karşımıza çıkar. *Yaban*, onun aydınları anlatan ve Cumhuriyet'e bakışını gösteren en önemli eseridir. Cumhuriyet sonrası devleti, devrimlerin bilincine varan aydın grubunun yönetmesi gerektiğini savunur.⁴⁶ Yakup Kadri'nin de dâhil olduğu ve aydınların neredeyse kendi kendilerine yükledikleri bu ütopyacı bireysellik, aslında Türk aydınının Osmanlı'dan aldığı vatan kurtarma görevinin değişerek köylüyü kurtarmaya doğru evrilmesini ifade eder. Atatürk adlı kitabında da Kemalizm'i şöyle tanımlar: “*Kemalizm, ne komünizm gibi yalnız bir sınıf kavgasının, ne de faşizm gibi yalnız bir devlet inzibati hareketinin adıdır. O, evrensel bir platform üzerinde vuku bulmuş, umumi tarihin seyrine şamil ve bütün insanlığın mukadderatıyla alakalı bir geniş hadisedir.*”⁴⁷

Şevket Süreyya Aydemir, Kadro Dergisi'nin neredeyse baş ideologu konumundaydı. Türk Kurtuluş Savaşı'nın dünyadaki bütün ülkelerde kullanılacak bir örnek olduğunu vurgulayan Aydemir, kendi sanayisini kurup bu sanayiye düzene sokarak teknik ve ekonomik gelişmeyi sağlama hedefinin Türkiye Cumhuriyeti'ni kapitalist ve sosyalist ülkelerden ayıran bir özellik olduğunu söyler.⁴⁸ 15 Ocak 1931'de Ankara Türk Ocağı'nda verdiği “İnkılâbın İdeolojisi” başlıklı konferansta Aydemir, inkılâp heyecanının sürekli

⁴⁴ Kayalı, *a.g.e.*, s. 39.

⁴⁵ Birsen Talay, “Yakup Kadri Karaosmanoğlu”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 430.

⁴⁶ Talay, *a.g.e.*, s. 434.

⁴⁷ Talay, *a.g.e.*, s. 437.

⁴⁸ Cennet Ünver, “Şevket Süreyya Aydemir”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 470.

yaşayabilmesi için bir ideolojiye ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır.⁴⁹ Ona göre, inkılâbın ihtilal safhasını oluşturan Kurtuluş Savaşı sonrasında artık cepheler ekonomik, kültürel ve siyasal alanlarda açılmıştır. İnkılâp, kaçınılmaz olarak, öncelikle sayıları az olan bir azınlık grubu tarafından benimsenecek ve yaşanacaktır. Bu kadro içerisinde, siyasi liderler grubunun yanı sıra, aydınlar ve düşünürlerin de belirleyici bir rolü vardır.

1932 yılının Ocak ayından itibaren çıkmaya başlayan Kadro Dergisi'nin imtiyaz sahibi Yakup Kadri'dir. Derginin düzenli yazarları arasında Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin vardır. Mustafa Türkeş'e göre bu yazarların ortak noktası, bürokratik orta sınıfa ait olmalarıdır.⁵⁰ Derginin hedeflerinden birisi de, 1929 yılından itibaren, Dünya Ekonomik Buhranı'nın da etkisiyle ekonomik anlamda devletçi politikalar izlemeye başlayan Cumhuriyet'in bu yeni ekonomi politikalarını savunmaktır.⁵¹ Yakup Kadri'ye göre Kadro'nun görevi, gerçekleşen siyasi inkılâbı kültürel, iktisadi ve idari inkılâplarla tamamlamaktır.⁵² Derginin yazarları, Yakup Kadri hariç, sol grupların içinde yer almış aydınlardır. Kadrocular, Türk Devrimine yeni bir ideoloji üretme çabası içinde olmuşlardır. Türkeş'e göre Kadro'yu salt iktidarı destekleyen bir oluşum olarak görmek yerinde olmaz.⁵³ Yine de, devlette önemli görevler elde etmişler ve bürokratik-aydın olarak tanımlanmışlardır. Örneğin Vedat Nedim Tör, 1931 yılında Matbuat Müdürlüğü görevini üstlenmiş; bu görev kapsamında Türkiye'yi yurtdışında tanıtmak için Fransızca kitapçıklar kaleme almıştır.

Derginin ilk sayılarında İttihatçıların liberal kanadını temsil eden Cavit Bey'in liberalizmini çürütmekle işe başlayan Kadrocular; kendilerine yeni rejimin yeni aydınları olma misyonunu da biçmişlerdir. Türkeş, yönetimin bizzat içinde bulunmayan, rejimin önde gelenleriyle doğrudan karşı karşıya gelmekten kaçınan ancak öte yandan da yönetimi etkilemeye çalışan, siyasette etkin olmaya gayret eden Kadrocuların ideolojik eğilimlerinin gayet net olduğunu iddia eder.⁵⁴ Kadrocuların ideolojisi milliyetçiliği tarihi materyalizm içine yerleştirmeye çalışan, emperyalizm analizinde Lenin'den doğrudan etkilenen, pozitivist-modernizmi savunan, gelir ve kaynak dağılımı konularının burjuvazinin hegemonyasına bırakılmamasını, hatta burjuvazinin devlet tarafından kontrol

⁴⁹ Ünver, *a.g.e.*, s. 471.

⁵⁰ Mustafa Türkeş, "Kadro Dergisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 464.

⁵¹ Talay, *a.g.e.*, s. 438.

⁵² Mustafa Türkeş, *Kadro Hareketi: Ulusçu Sol Bir Akım*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 59.

⁵³ Mustafa Türkeş, *a.g.e.*, 2009, s. 467.

⁵⁴ Mustafa Türkeş, *a.g.e.*, 2009, s. 470.

altına alınmasını ısrarla dile getiren radikal milliyetçi sol bir düşüncedir.⁵⁵ Bu bağlamda, Kadro hareketinin Osmanlı/Türk modernleşmesi ve aydın tarihi içinde geç kalmış bir “sınıfların aydını” tanımına yaklaşan ilk hareket olduğunu söylememiz mümkündür. Kadroculara göre yalnızca kendileri gibi düşünenler gerçek aydınlardır.⁵⁶ Kadro’ya göre, uluslararası emperyalist sistemin sömürü düzenine karşı Ulusal Kurtuluş Savaşı, atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir. Kadro, Türkiye’de kapitalizm öncesi sınıfların varlığını tespit etmiştir. Örneğin Tökin’e göre kapitalizm öncesi sınıflar derebeyleri, toprak ağaları, köylü müteşebbisler, küçük mülkiyet sahibi üreticiler, ortakçılar, marabacılar, köy ameleleri, topraksız köylüler ve toprak köleleridir.⁵⁷ Ekonomik gücü kim elinde tutarsa politik gelişmelere de o yön verir iddiasından yola çıkan Kadrocular, özel sektörün sanayileşmedeki rolünün azaltılmasını, hatta devlet tarafından kontrol edilmesi gerektiğini savunmaktaydılar. Kapitalizm ve sosyalizm arasında üçüncü bir yolu öneren Kadrocular, bunun için devletin sanayileşmede öncülük etmesi gerektiğini ve dış ticaretin devlet tekeline alınmasını önermişlerdir.⁵⁸ Kadrocular hakkında vurgulanması gereken bir diğer önemli nokta, tarihsel materyalizmin bir yöntem olarak Türkiye’deki sisteme uygulanması sonucunda ülkeye özgü yeni bir yapının ortaya çıkacağını iddia etmeleri ve bu özellikleriyle Batı Avrupa sosyalizminden ayrılmalarıdır.⁵⁹ Marx’ın tarihsel materyalizmin bir sonucu olarak sistemin değiştirilmesi açısından işçi sınıfına atfettiği önemin Batı Avrupa için geçerli olabilecek bir durum olduğunu işaret eden Kadrocular, esas sorunun Batı emperyalizminin az gelişmiş ülkeleri sömürmesi olduğunu ve değişimin sömürülen ülkelerin kendilerince olabileceğini savunmuşlardır. Bu da, sömürülen ülkelerde, sınıf hareketinden bağımsız olarak gelişen ulusal kurtuluş mücadeleleriyle mümkün olur demişlerdir.⁶⁰

Kadrocuların demokrasi kavramına bakışları da ilginç özellikler taşımaktadır. Şevket Süreyya’nın Kadro’daki yazılarında vurgulanan noktalardan birinin, demokrasinin bireyin çıkarlarının toplumun çıkarlarının aleyhine işlediği bir düzen olarak ele alınması olduğunu söyleyen Rukiye Akkaya⁶¹; çoğunluğun aleyhine bir özgürlük yerine çoğunluğun lehine olan her türlü kısıtlamayı meşru

⁵⁵ Ayhan Orhan, “Tek Partili Yılların Ekonomi-Politik ve Kadro Hareketi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, 2009, s. 131.

⁵⁶ Süleyman Güngör, *Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Politikacı-Aydın İlişkisi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2001, s. 106.

⁵⁷ Mustafa Türkeş, *a.g.e.*, 2009, s. 473.

⁵⁸ Mustafa Türkeş, *a.g.e.*, 1999, s. 104.

⁵⁹ Orhan, *a.g.m.*, s. 132.

⁶⁰ Orhan, *a.g.e.*, s. 134.

⁶¹ Rukiye Akkaya, “Kadro Hareketi’nin Değişim ve Demokrasiye Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Atatürk Üniversitesi Erzurum Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1-4, 2002, s. 214.

gören Kadrocuların demokrasiyi de ikinci plana attıklarını iddia eder. Kadroculara göre değişimin hedefi, toplumu sınıflaşmaya neden olmaksızın, ekonomik ve kültürel yönden kalkınmış bir ulusa dönüştürmektir.⁶²

Kadrocuların Türk siyasetine getirdikleri en önemli tartışmalardan biri, Türkeş'e göre, devletin rolü üzerine yaptıkları tartışmadır. Onlara göre, kapitalizm öncesi feodal toplumlarda devlet toprak sahiplerinin, kapitalist toplumlarda ise burjuvazinin temsilcisidir.⁶³ Türkiye ise, o dönem açısından bakıldığında, henüz kapitalist sistemin kurulmadığı ancak feodal ilişkilerin de belirleyici olmadığı bir dönemden geçmektedir. Kadro'ya göre Kurtuluş Savaşı'nı yürüten ekip belirli bir sınıfın temsilcisi de değildir. Bu durum, devletin dönüştürülmesi için iyi bir fırsat yaratmaktadır. Türkiye'de devletin belirli bir sınıfı temsil eden bir organ haline gelmesi önlenmeli ve devlet tüm ulusu temsil eden bir yapıya dönüştürülmelidir.⁶⁴ Devletçilik konusunda Aydemir'in şu tespiti ilginçtir: "*Devletçilik, tekelcilik demek değildir. Aynı şekilde, devletin birtakım işleri ve teşebbüsleri belirli bir zümre veya menfaat sahipleri hesabına kendi himayesi altına alması da değildir. Böyle devlet müdahalesi iktisadi hayata ancak teknik bir müdahale olur. Halbuki devletçilik halk yararına ve sosyal fayda hesabına teşebbüs nişanıdır.*"⁶⁵ Bu dönüşüm ise, tüm bu süreci idare edebilecek bir aydın sınıfın başta olmasıyla mümkündür. Aslında Kadrocular, tam da bu misyonu kendilerine yüklemişlerdir. Kadrocuların bu söyleminden rahatsız olan ve hareketin gittikçe partiden bağımsızlaştığını düşünen İsmet İnönü, Recep Peker ve ekibi "*gerekçiyorsa CHP'ye ideolojiyi biz üretiriz*" ifadelerini kullanarak dergiye yüklenmiş ve derginin imtiyaz sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Tiran'a büyükelçi tayin edilmesiyle dergi 1934'te yayın hayatına "kendi isteğiyle" son vermiştir. Derginin kapanmasını sadece Peker ve İnönü'nün duyduğu rahatsızlığa bağlamanın yetersiz olduğunu düşünen Türkeş'e göre; derginin kendine ait güç kaynaklarının çok sınırlı olmasını da bir diğer sebep olarak tanımlar.⁶⁶ Derginin okuyucuları genelde bürokrat aydınlardan oluşmaktaydı ve 1933 yılında CHP'nin kendi yayın organı olarak görülen *Ülkü Dergisi*'nin yayınlanmaya başlamasıyla birlikte Kadro'ya duyulan ihtiyaç da ortadan kalkmıştı diyen Türkeş, derginin yazarlarının yönetici kadroyla karşı karşıya gelme riskini göze alamamalarının da derginin kapanması sürecinde önemli bir etken olduğunu vurgular.

⁶² Akkaya, *a.g.m.*, s. 215.

⁶³ Mustafa Türkeş, *a.g.e.*, 1999, s. 119.

⁶⁴ Mustafa Türkeş, *a.g.e.*, 2009, s. 475.

⁶⁵ Orhan, *a.g.e.*, s. 136.

⁶⁶ Mustafa Türkeş, *a.g.e.*, 2009, s. 476.

Muhafazakâr Aydınlar

Cumhuriyetle birlikte muhafazakâr aydınlar da kendilerini ifade etmeye başlamışlardır. Ancak, ilk dönem Cumhuriyet muhafazakârları kendilerini muhafazakâr olarak adlandırmaktan çekinmişler ve örneğin İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu gibi, “ananeci” olarak tanımlanmayı tercih etmişlerdir. Nazım İrem’e göre; “*bu çekingenliğe yol açan nedenlerin başında, Kemalist yönetici seçkinlerin her türlü muhafaza talebini, geleneksel Osmanlı sisteminin siyasal ve sosyal kurumlarını koruma ve/veya canlandırmaya yönelik irticai talepler olarak görme eğilimleri gelmektedir*”.⁶⁷

İrem’in⁶⁸ “*cumhuriyetçi muhafazakârlar*” olarak tanımladığı bu grubun önde gelen isimlerinden Peyami Safa’nın yayınladığı *Türk Düşüncesi* dergisinde vurguladığı en önemli noktalardan biri, Kemalist moderniteyle birlikte toplumun neredeyse kaderinin bağlandığı Batı medeniyetinin ne olduğunu tam olarak anlaşılması gerektiği idi. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu da bu grubun önde gelen isimlerindendir ve 1934 yılında yayınlamaya başladığı Yeni Adam dergisi ile, “cumhuriyetçi muhafazakârların” sesini duyurmuştur. Gökalp’in yazdıklarını sert bir şekilde eleştiren bu grup, toplumu etkileyen makro yapılarıdansa gelenek-görenekler gibi mikro yapıların üzerinde durulması gerektiğini savunmuşlardır. Baltacıoğlu *Batıya Doğru* eserinde Türkiye’nin kendi kültürünü koruyarak Batı’nın tekniğini almasını ve bu süreçte medeniyetin bir unsuru olan kültürel altyapıyı almanın, Gökalp’in iddia ettiği gibi bir ayırmadan ziyade aslında bütün bir medeniyeti kabullenmek anlamına geldiğinin unutulmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu özellikleriyle, İngiliz muhafazakâr söylemine yakın bir şekilde, değişimin olmasını ancak bunun yavaş bir şekilde hayata geçmesini savunmaktaydılar.

Sonuç

Sonuç olarak genel bir değerlendirme yapmadan önce, dönemin tek ve nev-i şahsına münhasır aydını olan Ahmet Ağaoğlu’nun düşüncelerindeki dönüşüme ve aydınlar hakkındaki genel görüşlerine bakmak bu çalışmada anlatılmaya çalışılan ana fikri daha net gösterecektir. Ağaoğlu’nun hem Kemalist aydınlarla, hem muhafazakâr aydınlarla hem Kadrocularla hem de liberal düşünceyle olan hesaplaşmasının dönemin genel entelektüel havasındaki değişkenliğin görülmesi açısından önemli olduğu aşikârdır. Ahmet Ağaoğlu, Cumhuriyet’in ilk yıllarında en değerli ve etkili aydınlardan biriydi. Türk Yurdu dergisinin ve Türk Ocağı’nın kurucuları arasında yer alan Ağaoğlu, Kurtuluş Savaşı sırasında *Hakimiyet-i Milliye* Gazetesi’nin başyazarı oldu. Ona göre Milli Mücadelenin ideolojik

⁶⁷ Nazım İrem, “Kemalist Modernizm ve Türk Gelenekçi-Muhafazakârlığının Kökenleri”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 74, 1997, s. 63.

⁶⁸ Nazım İrem, “Cumhuriyetçi Muhafazakârlık, Seferber Edici Modernlik ve “Diğer Batı” Düşüncesi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 57, Sayı: 2, 2002, s. 41.

temelinde milliyetçi, halkçı ve köylücü bir anlayış vardı.⁶⁹ Ağaoğlu, halkın düşüncelerinin ancak aydınlar tarafından doğru bir şekilde dile getirilebileceğini, eğer iki grup arasında uyum sağlanamazsa azınlıktaki yöneticilerle çoğunluktaki halk arasında sonu gelmez bir çatışmanın çıkacağını ifade etmiştir. Seçkin ve seçilmiş azınlığın yönetiminde, çoğunluğun isteklerine göre çalışan bir hükümet yapısı öneren Ağaoğlu, aydınlara da rehberlik görevi yüklemiştir.⁷⁰ *Üç Medeniyet* isimli eserinde Batı'nın üstünlüğünün topyekûn kabul edilmesi gerektiğini, reform adı altında Batı'dan bir kavramın alınıp diğerlerinin dışarıda bırakılmasının tutarlı olmadığını savunmuştur. Gökalp'le devletçilik fikri üzerinde ciddi bir çatışmaya girmişlerdir. Ağaoğlu, devletin ve bireyin aynı anda var olabileceğini, bireyciliğin önemini vurgulayan liberal bir aydın olarak hâkim düşünceden farklılıklar göstermeye başlar. 1926 yılında Atatürk'e sunduğu bir raporda, CHP'yi ve parti yönetimini devrimleri uygulayamamakla ve ataletle suçlaması, özellikle İnönü ve ekibi tarafından hiç hoş karşılanmamış ve “makbul” aydın olarak görülmemeye başlanmıştır. 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ideologu gibi çalışan Ağaoğlu, parti programına liberal değerleri eklemiştir. Bürokrasinin azaltılması, devletle birey arasındaki ilişkinin eşitlik ve özgürlük prensiplerine uygun hale getirilmesi gibi program maddeleri Ağaoğlu'nun kaleminden çıkmıştır.⁷¹ Serbest Fırka'nın kapatılmasından sonra milletvekilliği de sona eren Ağaoğlu, Kadrocularla ideolojik bir tartışmaya girmiştir. Kadrocuların devlete yükledikleri görevi sert bir şekilde eleştiren Ağaoğlu, devletin sadece bireyin tek başına yapamayacağı işlerde devreye girmesi gerektiğini söyler. Bu söylemini de Kemalist çerçevede geliştirdiğini sürekli vurgular. Bu özelliğiyle Ağaoğlu, kendisini muhalif bir aydın olarak değil, fakat liberal-demokrat Kemalist bir aydın olarak konumlandırmaya çalışır.⁷² 1934 yılında yayımladığı *Serbest Fırka* isimli eserinde Ağaoğlu “*Bizde Cumhuriyetten en uzak bir alamet bile yoktur. Bizdeki rejim tam manasıyla ve en şiddetli bir diktatörlüktür ve bunu hepsi, herkes biliyor!*” demiştir.⁷³ Ağaoğlu'na göre rejimin bu niteliği almasının sorumlusu aydınlardır ve aydınlar rejimin oturması için çalışmak yerine, kendi kişisel çıkarlarının peşinde koşmuşlardır. 1933 yılından itibaren İstanbul'da çıkartmaya başladığı Akın gazetesini “cumhuriyetçi, halkçı, laik ve inklâpçı” olarak tanımlar.⁷⁴ Akın gazetesinde de muhalif tutumunu sürdürmeye devam eden Ağaoğlu, özellikle iktisadi konularda hükümet

⁶⁹ Güngör, *a.g.e.*, s. 43.

⁷⁰ Güngör, *a.g.e.*, ss. 50-51.

⁷¹ Güngör, *a.g.e.*, ss. 56-61.

⁷² Ahmet Ağaoğlu, *Devlet ve Fert*. İstanbul: Sanayiinefise Matbaası, 1933, ss. 105-108.

⁷³ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*. İstanbul: Nebioğlu Yayınları, 1934, s. 106.

⁷⁴ Hakkı Uyar, “Ağaoğlu Ahmet'in “Liberal Muhalif” Gazetesi: Akın (1933)”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 135.

politikalarını eleştiren pek çok yazı yazmıştır.⁷⁵ “*Hem üniversitede boca, hem de o üniversitenin sahibi olan iktidara mubalif olunmaz*” diyen iktidarın üniversitedeki kürsüsünü elinden almasından hemen sonra gazetenin de yayınına son vermek zorunda kalmıştır.⁷⁶ Ağaoğlu’nun tasfiyesi, Cumhuriyet’in ilk döneminde iktidar ile aydın arasındaki ilişkinin ne durumda olduğunu gözler önüne seren önemli bir örnektir.

Genel hatlarıyla bakıldığında, Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki aydınların genel özelliği, kurucu ideolojinin seçkinleri olarak daha iyi bir yönetim anlayışı, daha etkin bir ekonomi politikası, devrimin halka daha etkin ulaşabilmesi için gerekli yöntemler gibi konularda eserler ortaya koymaları ve temel olarak rejimin yayılması ve dengelenmesi için çabalıyor olmalarıdır. Bunun dışında elbette rejimi eleştiren aydınlar da ortaya çıkmış, fakat dönemin konjonktürel yapısı nedeniyle sesleri daha cılız kalmıştır.

Kaynaklar

- AĞAOĞLU Ahmet (1933) *Devlet ve Fert*, Sanayiinefise Matbaası, İstanbul.
- AĞAOĞLU Ahmet (1934) *Serbest Firka Hatıraları*, Nebioğlu Yayınları, İstanbul.
- AKKAŞ Hasan Hüseyin (2001) Türk Modernleşme Tarihinde Muhafazakâr Siyasi Düşünce, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, 30-41.
- AKKAYA Rukiye (2002) Kadro Hareketi’nin Değişim ve Demokrasiye Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme, *Atatürk Üniversitesi Erzurum Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1-4, 211-220.
- ARSLAN Cumhur (2009) Halil Nimetullah Öztürk, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- BAYDUR Mithat (1997) Demokrasi ve Modernleşme Sürecinde Devletin Sivil Toplumla Baskın Gelmesi ve Kemalizm, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 18, 197-214.
- ÇELİK Nur Betül (2009) Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇIKLA Selçuk (2007) Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl:4, Sayı: 13-14, 47-68.
- DEMİRTAŞ Bahattin ve ULUSOY Kadir (2009) Cumhuriyet’in İlk Yıllarında İki Önemli Kültür Politikası: Halk Evleri ve Millet Mektepleri, *Garî Eğitim Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Reşad Genç Özel Sayısı*, Cilt: 29, 1190-1208.
- DOĞAN İsmail (2007) Türkiye’de Tek Partili Dönemde Sivil Toplum, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt 9, 1-17.
- ERHAT Azra (2003) *Osmanlı Münevverinden Türk Aydınna*. Can Yayınları, İstanbul.

⁷⁵ Uyar, *a.g.e.*, 2005, ss. 136-138.

⁷⁶ Güngör, *a.g.e.*, ss. 92-96.

- ERŞAN Mesut (2006) Mustafa Kemal Atatürk'ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:8, Sayı:3, 39-49.
- ERTEN Bağış ve DOĞAN Görkem (2009) Cumhuriyet'in Cumhuriyet'i: Cumhuriyet Gazetesi, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- GÖRAL Özgür Sevgi (2009) Afet İnan, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- GÜNGÖR Süleyman (2001) *Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Politikacı-Aydın İlişkisi*, Nobel Yayınları, Ankara.
- GÜRSOY Şahin ve ÇAPCIOĞLU İhsan (2006) Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 47, Sayı: 2, 89-98.
- HÜLÜR Himmet ve DEMİRPOLAT Anzavur (1999) Seçkinlik, Aydın Kimliği ve Süreklilik, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:5, 367-390.
- İREM Nazım (1997) Kemalist Modernizm ve Türk Gelenekçi-Muhafazakârlığının Kökenleri, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 74, 52-101.
- İREM Nazım (2002) Cumhuriyetçi Muhafazakarlık, Seferber Edici Modernlik ve "Diğer Batı" Düşüncesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 57, Sayı: 2, 41-60.
- İREM Nazım (2004) Jakobenizm-Cumhuriyetçilik Açmazında Kemalist Radikalizm, *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, 1-25.
- KARAKOYUNLU Yılmaz (1995) Aydın Geleneğimizin Oluşumu ve Cumhuriyet Aydınları, *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- KAYALI Kurtuluş (2002) A. Adnan Adıvar, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- KOÇAK Orhan (2009) 1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- KÖKER Levent (2000) *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- LEWIS Bernard (1998) *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MERİÇ Nevin (2000) *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- ORHAN Ayhan (2009) Tek Partili Yılların Ekonomi-Politik ve Kadro Hareketi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, 120-147.
- ÖZKAN Hande (2009) Falih Rıfkı Atay, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- SAFA Peyami (1996) *Türk İnkılabına Bakışlar*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- TALAY Birsen (2009) Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- TÜRKEŞ Mustafa (1999) *Kadro Hareketi: Ulusçu Sol Bir Akım*, İmge Kitabevi, Ankara.
- TÜRKEŞ Mustafa (2009) Kadro Dergisi, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- TÜRKEŞ Ömer (2009) Gündük Bir Edebiyat Kanonu, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- UYAR Hakkı (2005) Ağaoglu Ahmet'in "Liberal Muhafız" Gazetesi: Akın (1933), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- UYAR Hakkı (2009) Mahmut Esat Bozkurt, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- UYAR Hakkı (2009) Necmettin Sadık Sadak, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÜLKEN Hilmi Ziya (2005) *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul.
- ÜNVER Cennet (2009) Şevket Süreyya Aydemir, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- YEŞİLKAYA Neşe G. (2009) Halkevleri, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İletişim Yayınları, İstanbul.